

Janina Harasim

Katedra Bankowości i Rynków Finansowych
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Zwyczaje płatnicze konsumentów a możliwości ograniczenia obrotu gotówkowego w Polsce

Streszczenie

Ograniczenie obrotu gotówkowego należy do ważnych celów makroekonomicznych, generuje on bowiem istotne koszty oraz sprzyja rozwojowi szarej strefy w gospodarce. Obszarem, w którym gotówka jest wykorzystywana najczęściej, są płatności dokonywane z udziałem konsumentów. Celem artykułu jest dokonanie oceny zwyczajów płatniczych Polaków (w tym ich postaw wobec gotówki) oraz zbadanie ich skłonności do rezygnacji z płacenia gotówką na rzecz bezgotówkowych instrumentów płatniczych. Badania potwierdziły silne przywiązanie respondentów do gotówki i pozwoliły na ustalenie, że jest ona uważana za najtańszy i najprostszy w użyciu instrument płatniczy. Bardziej krytycznie ocenili oni bezpieczeństwo i szybkość transakcji gotówkowych. Skłonność respondentów do rezygnacji z płacenia gotówką okazała się niska, pomimo dostrzegania przez nich zalet alternatywnych w stosunku do niej form zapłaty, jakimi są innowacyjne instrumenty płatnicze.

Słowa kluczowe: obrót gotówkowy, zwyczaje płatnicze, instrumenty płatnicze, płatności detaliczne.

1. Wprowadzenie

Ograniczenie obrotu gotówkowego należy do ważnych celów makroekonomicznych nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach. Obrót gotówkowy generuje bowiem istotne koszty, osiągające w niektórych krajach poziom nawet

1% PKB. Wysoki udział obrotu gotówkowego sprzyja także rozwojowi szarej strefy w gospodarce.

Obszar, w którym gotówka jest wykorzystywana najczęściej, stanowią płatności dokonywane z udziałem konsumentów (osób fizycznych). Zatem ograniczenie obrotu gotówkowego będzie zależało m.in. od dotychczasowych zwyczajów płatniczych konsumentów oraz ich skłonności do korzystania z alternatywnych wobec gotówki instrumentów płatniczych.

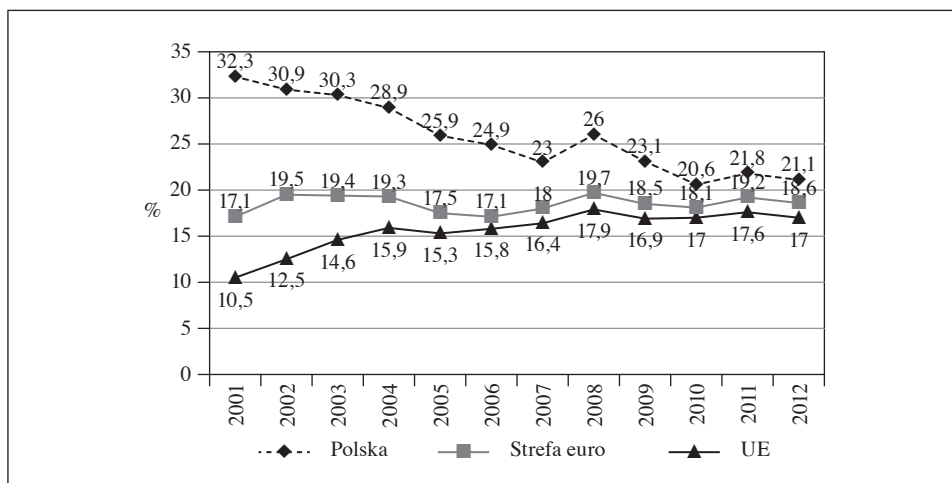
Celem niniejszego artykułu jest dokonanie oceny postaw Polaków wobec gotówki oraz zbadanie ich skłonności do rezygnacji z płacenia gotówką na rzecz bezgotówkowych instrumentów płatniczych.

2. Udział gotówki w podaży pieniądza i w dokonywanych płatnościach w Polsce na tle Unii Europejskiej

Ostatnie kilkanaście lat to okres niemal nieprzerwanego wzrostu wolumenu obrotu bezgotówkowego we wszystkich regionach świata. Tempo tego wzrostu jest jednak dość zróżnicowane i osiąga znacznie wyższe – dwucyfrowe poziomy w regionach skupiających kraje o niższym poziomie rozwoju gospodarczego (CEMEA, Ameryka Łacińska, BRIC oraz rozwijające się kraje Azji) w porównaniu z regionami skupiającymi głównie kraje rozwinięte [*World Payments Report...* 2014, s. 7]. Ameryka Północna i Europa należą do regionów o najniższym tempie wzrostu obrotu bezgotówkowego, co można po części tłumaczyć faktem, że obrót bezgotówkowy jest tam już bardzo rozwinięty. Po wybuchu kryzysu finansowego i gospodarczego w latach 2008–2009 w większości regionów świata odnotowano wyraźne spowolnienie tempa wzrostu obrotu bezgotówkowego [*World Payments Report...* 2011, s. 9], jednak już w latach 2010–2011 tempo to ponownie wzrosło, z wyjątkiem Europy (i regionu CEMEA), co niewątpliwie jest skutkiem trwającego tam kryzysu gospodarczego. Sytuacja w Europie jest jednak bardzo zróżnicowana. Tempo wzrostu obrotu bezgotówkowego było w 2011 r. w porównaniu z rokiem poprzednim wyraźnie niższe w krajach strefy euro niż w krajach, które nie przyjęły wspólnej waluty. W tej pierwszej grupie Hiszpania oraz Irlandia odnotowały spadek wolumenu obrotu bezgotówkowego w porównaniu z 2010 r. (odpowiednio o 1% i 0,8%), zaś najwyższe tempo wzrostu wolumenu tego obrotu miało miejsce w Finlandii (10%) przy średniej dla Europy na poziomie 4,2%. W krajach pozostających poza strefą euro wolumen obrotu bezgotówkowego wzrastał najszybciej w Polsce (14,6%) oraz Wielkiej Brytanii i Danii (po 7,6%) [*World Payments Report...* 2013, s. 8].

Szybkie tempo wzrostu obrotu bezgotówkowego nie musi oznaczać automatycznego wypierania pieniądza gotówkowego z obiegu pieniężnego [Górka 2009,

s. 53]. Dowodzi tego m.in. przykład Polski, która mimo wyjątkowo szybkiego rozwoju obrotu bezgotówkowego w ostatnich latach pozostaje wciąż krajem o wysokim udziale gotówki w podaży pieniądza¹ w porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej. Wprawdzie w latach 2001–2012 udział gotówki w M1 obniżył się z 32,3% do 21,1%, ciągle jednak jest on wyższy od średniej dla UE (18,6% w 2012 r.) oraz strefy euro (17,0% w 2012 r.) – rys. 1. Wyższy niż Polska poziom tego wskaźnika miały m.in. Bułgaria, Rumunia, Węgry i Łotwa [*Diagnoza...* 2013, s. 55].

Rys. 1. Udział gotówki w M1 w latach 2001–2012

Źródło: [*Diagnoza...* 2013, s. 55].

We współczesnych systemach monetarnych wielkość podaży pieniądza oraz struktura rodzajowa jego obiegu, w tym udział gotówki w obiegu, zależą od wielu zmiennych oraz postaw i zachowań wszystkich pomiotów uczestniczących w życiu gospodarczym. Jak zauważa Z. Polański, tworzenie pieniądza jest rezultatem swoistej gry między bankiem centralnym (kształtującym wielkość bazy monetarnej oraz stopę rezerw obowiązkowych), bankami komercyjnymi (krującymi pieniądź poprzez udzielanie kredytów w formie gotówkowej i bezgotówkowej) oraz podmiotami niebankowymi (decydującymi o przechowywaniu swoich zasobów w formie gotówkowej lub bezgotówkowej) [*System finansowy...* 2006, s. 121].

O ile bank centralny i banki komercyjne są niewątpliwie podmiotami mającymi decydujący wpływ na rozmiary podaży pieniądza, o tyle na strukturę rodza-

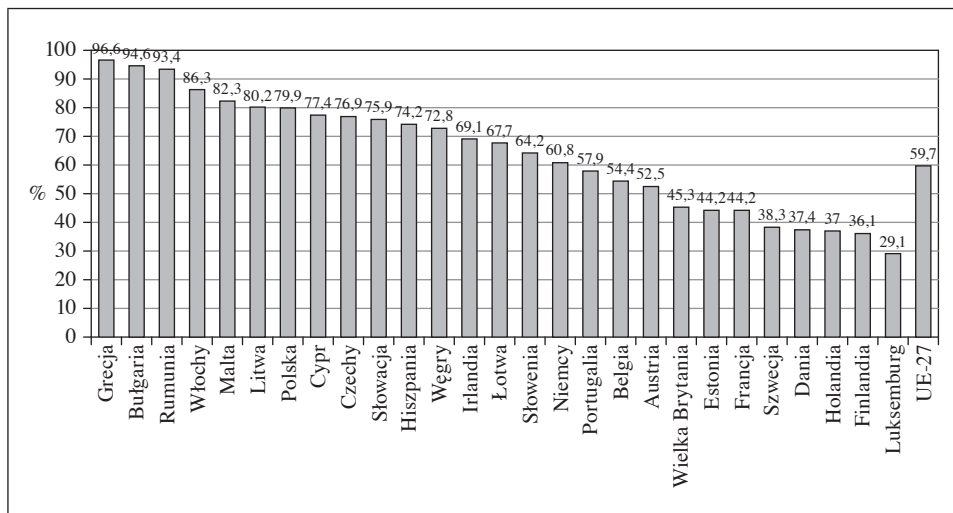
¹ Najczęściej stosowanym miernikiem obrotu gotówkowego jest udział gotówki (czyli banknotów i monet w obiegu poza kasami banków) w agregacie podaży pieniądza M1.

ową obiegu pieniężnego istotny wpływ mają także podmioty niebankowe, w tym konsumenci oraz ich zwyczajnie płatnicze. W dalszych rozważaniach zostaną pominięte inne podmioty niebankowe, w tym przedsiębiorstwa, z uwagi na fakt, że swoboda ich decyzji dotycząca udziału w obiegu pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego jest znacznie mniejsza niż konsumentów. Wskutek tego obszarem, w którym gotówka jest wykorzystywana najczęściej, są płatności dokonywane z udziałem konsumentów (osób fizycznych).

Popyt tej grupy podmiotów na pieniądź jest wypadkową trzech podstawowych motywów [Keynes 2003]: transakcyjnego, przezrocznościowego i spekulacyjnego. Mają one charakter komplementarny, wskutek czego konsumenci w praktyce często nie rozróżniają motywów posiadania pieniądza. Najprościej rzecz ujmując, można przyjąć, że motyw transakcyjny wiąże się z koniecznością dokonywania płatności za towary i usługi, przezrocznościowy – z gromadzeniem rezerw na większe lub nieprzewidziane wydatki, zaś spekulacyjny – z chęcią powiększenia posiadanych zasobów. W przypadku tego ostatniego istotne znaczenie dla proporcji między przechowywaniem zasobów w formie gotówkowej i bezgotówkowej ma poziom rynkowych stóp procentowych – im są one niższe, tym wyższe salda gotówkowe (większa preferencja płynności).

Przedmiotem zainteresowania w niniejszym opracowaniu jest popyt konsumentów na pieniądź wynikający z motywu transakcyjnego, a zatem związany bezpośrednio z dokonywanymi przez nich płatnościami za towary i usługi. Ta sfera jak dotąd pozostaje bowiem obszarem zdecydowanej dominacji gotówki. Warto jednak zauważyć, że większość Polaków posiadających nadwyżki finansowe przechowuje je na koncie osobistym (17%) lub w formie gotówkowej w domu (11%) [*Postawy Polaków...* 2013], co świadczy o ich silnych preferencjach gotówkowych, również jeśli chodzi o zasoby pieniądza gromadzone z motywów przezrocznościowego i spekulacyjnego. Biorąc pod uwagę niski i ciągle spadający poziom stóp procentowych w Polsce, nie ma przy tym podstaw, by sądzić, że tendencja ta ulegnie istotnym zmianom w najbliższych latach.

O dominacji gotówki w sferze płatności świadczą wyniki badań prowadzonych przez banki centralne. Według danych Europejskiego Banku Centralnego udział płatności gotówkowych w wolumenie wszystkich płatności dokonywanych w Unii Europejskiej wyniósł w 2012 r. średnio 59,7%, jednak różnice między poszczególnymi krajami były bardzo duże. Do krajów o najwyższym udziale gotówki w ogólnej liczbie dokonywanych płatności należały: Grecja (96,6%), Bułgaria (94,6%) oraz Rumunia (93,4%), zaś na przeciwnym biegunie znajdowały się: Luksemburg (29%), Finlandia (36,1%) oraz Holandia (37%) [Schmiedel, Kostova i Ruttenberg 2012, s. 22]. W Polsce wskaźnik ten był bliski 80%. Udział gotówki w liczbie płatności ogółem w poszczególnych krajach UE przedstawia rys. 2.

Rys. 2. Udział płatności gotówką w wolumenie płatności ogółem w krajach Unii Europejskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Schmiedel, Kostova i Ruttenberg 2012, s. 22].

Tak wysoki udział obrotu gotówkowego jest niekorzystny dla gospodarki z uwagi na wysokie koszty oraz trudności w ograniczeniu tzw. szarej strefy. Na podstawie wyników badań przeprowadzonych w 13 krajach UE² Europejski Bank Centralny oszacował, że w 2012 r. koszty te wyniosły 45 mld euro, co stanowiło 0,96% PKB krajów, które wzięły udział w badaniach. Składają się na nie przede wszystkim koszty ponoszone przez bank centralny oraz banki komercyjne. Są one związane z produkcją, sortowaniem, dystrybucją i niszczeniem banknotów oraz monet, stworzeniem i utrzymywaniem infrastruktury obrotu gotówkowego (skarbcze, sortownie, kasy itp.), transportem i ochroną, obsługą kasjerską itd.

Ograniczenie obiegu gotówkowego pozwoliłoby obniżyć te koszty, jednak zależy ono w istotnym stopniu od dotychczasowych zwyczajów płatniczych Polaków oraz ich skłonności do rezygnacji z płacenia gotówką na rzecz alternatywnych, bezgotówkowych instrumentów płatniczych.

² Były to: Dania, Estonia, Finlandia, Grecja, Węgry, Irlandia, Włochy, Łotwa, Holandia, Portugalia, Rumunia, Hiszpania oraz Szwecja.

3. Zwyczaje płatnicze Polaków i ich postawy wobec gotówki oraz obrotu bezgotówkowego

W ostatnich latach w Polsce zrealizowano kilka badań, których przedmiotem były postawy Polaków wobec obrotu bezgotówkowego oraz ich zwyczaje płatnicze. Jedne z pierwszych, przeprowadzone przez D. Maison na zlecenie NBP w 2010 r., pozwoliły na ustalenie, że 64% Polaków zdecydowanie częściej używa gotówki niż karty płatniczej, płacąc za towary i usługi. Skłonność do płacenia gotówką rośnie przy tym wraz ze spadkiem kwoty zakupu, płatności gotówkowe zdecydowanie dominowały w transakcjach o wartości mniejszej lub równej 50 zł. Osoby preferujące obrót gotówkowy to osoby starsze³ lub najmłodsze (jeszcze niepracujące), o niskim poziomie wykształcenia i dochodach, często niepracujące (bezrobotni, emeryci, uczniowie), mieszkające na wsi lub w małych miejscowościach [Maison 2010b, s. 59 i 82]. Osoby niekorzystające z obrotu bezgotówkowego lub korzystające z niego w minimalnym stopniu cechuje często „kult gotówki”. Za największe zalety płacenia gotówką uznają one: brak ograniczeń płatności, możliwość realnej kontroli, przyjemność obcowania z gotówką oraz wygodę i szybkość płacenia [Maison 2010a, s. 9].

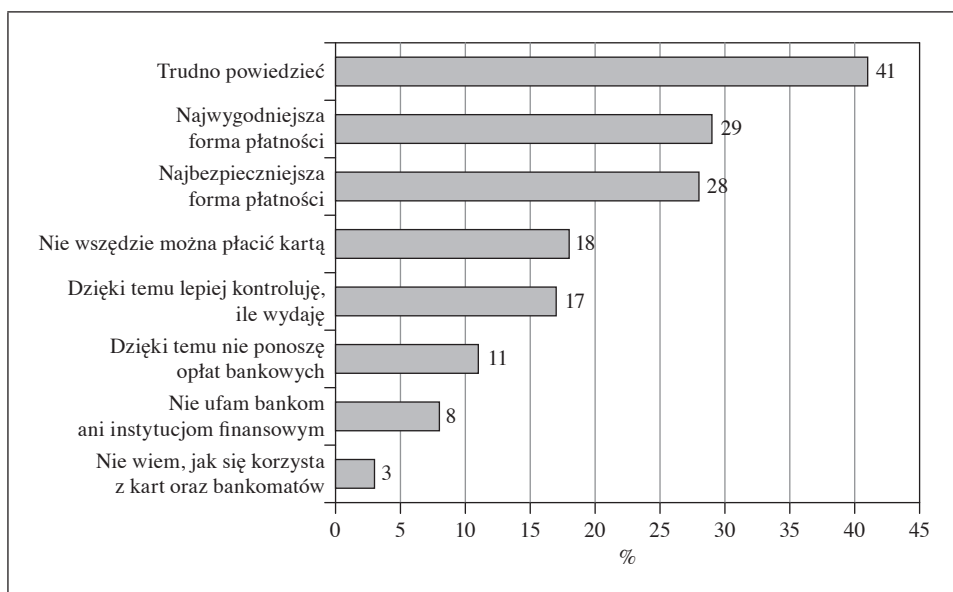
Szeroko zakrojone badania poświęcone zwyczajom płatniczym Polaków zostały natomiast przeprowadzone w 2013 r. przez T. Koźlińskiego [2013] z NBP. Były to pierwsze tego typu kompleksowe badania w kraju, w których zastosowano metodę dzienniczkową⁴. Badania potwierdziły silne przywiązanie Polaków do gotówki i ich wysoką skłonność do wykorzystywania jej w płatnościach detalicznych – aż 81,8% tego typu płatności realizowano gotówką, tylko w 16,5% transakcji użyto karty płatniczej, a w 1,6% – polecenia przelewu. W ujęciu wartościowym udział gotówki był niższy i wyniósł 63,7%, udział kart płatniczych wyniósł 30,7%, a polecenia przelewu 5,5%. Gotówka jest stosowana przede wszystkim w mikropłatnościach⁵, które stanowią 42% liczby wszystkich płatności detalicznych w Polsce i 10% ich wartości. Odsetek osób płacących gotówką jest najwyższy na wsi i w miastach liczących mniej niż 100 tys. mieszkańców. Pod względem wieku najczęściej płacących gotówką jest w grupach wiekowych 55–64 lata oraz powyżej 65. roku życia, i to niezależnie od kwoty płatności. Skłonność

³ Szczególną skłonność osób starszych do płacenia gotówką potwierdziły wyniki kolejnych badań przeprowadzonych na ogólnopolskiej próbie osób powyżej 60. roku życia [Maison 2012].

⁴ Jest to znacznie bardziej dokładna i wiarygodna metoda zbierania danych niż dotychczas stosowane. Polega ona na tym, że respondent biorący udział w badaniu dzienniczkowym dokładnie notuje każdy swój wydatek, zapisując kwotę płatności, sposób i miejsce płatności. Zastosowana metoda pozwala na zarejestrowanie wszystkich płatności, nawet tych na niewielkie kwoty, powtarzalnych lub niestandardowych, o których niekiedy przy innych badaniach respondenci zapominali.

⁵ Zostały one zdefiniowane jako transakcje nieprzekraczające kwoty 20 zł.

do płacenia gotówką jest odwrotnie proporcjonalna do poziomu wykształcenia. Gotówka jest używana przede wszystkim przy dokonywaniu zakupów w małych sklepach spożywczych, kioskach i na targowiskach, w płatnościach P2P (dokonywanych między osobami fizycznymi) oraz przy regulowaniu zobowiązań za usługi. Najrzadziej używa się jej w transakcjach internetowych oraz na stacjach benzynowych. Badania pozwoliły ponadto na ustalenie, że gotówką płacą także osoby posiadające karty płatnicze w miejscach akceptujących je (26% ogółu płatności), z czego można wywnioskować, że używanie gotówki nie zawsze jest wymuszone brakiem możliwości zapłaty w formie bezgotówkowej. Przedmiotem badania przeprowadzonego przez T. Koźlińskiego nie było wprawdzie ustalenie motywów płacenia gotówką, jednak osoby mające kartę płatniczą i niepłatące nią najczęściej twierdziły, że płatność gotówką jest wygodniejsza (38%) oraz że gotówka pozwala na lepsze kontrolowanie i szacowanie wydatków (20%). Z kolei głównym argumentem osób nieposiadających karty płatniczej było przekonanie, że gotówką płaci się znacznie szybciej.

Rys. 3. Powody używania gotówki do regulowania bieżących zobowiązań

Źródło: [Postawy Polaków... 2013, s. 29].

Pewnych informacji na temat powodów płacenia gotówką dostarcza także badanie postaw Polaków wobec oszczędzania przeprowadzone w 2013 r. przez TNS Polska dla Fundacji Kronenberga przy Citi Handlowym. Badanie wyka-

zało, że używanie gotówki do regulowania bieżących zobowiązań ma najczęściej charakter bezrefleksyjny – aż 41% osób płacących gotówką nie było w stanie podać konkretnego powodu, co świadczy o tym, że ich zachowanie ma charakter nawykowy. Respondenci, którzy byli w stanie określić, dlaczego płacą gotówką, twierdzili najczęściej, że jest to najwygodniejsza i najbezpieczniejsza forma płatności. Inne powody miały zdecydowanie mniejsze znaczenie (rys. 3).

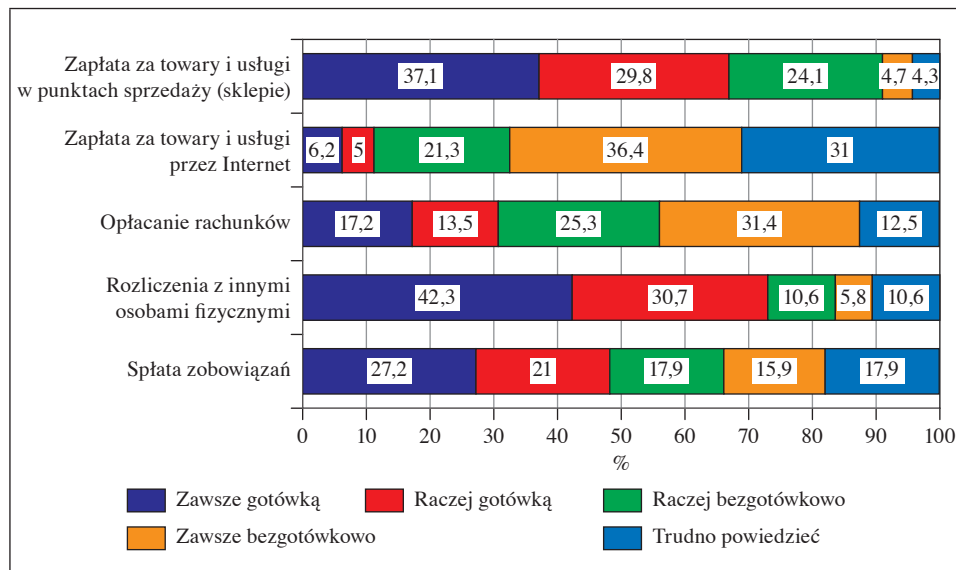
4. Skłonność Polaków do rezygnacji z gotówki na rzecz alternatywnych instrumentów płatniczych – wyniki badań

Wyniki dotychczasowych badań poświęconych zwyczajom płatniczym Polaków oraz ich postaw względem gotówki i obrotu bezgotówkowego pozwoliły na ustalenie skali wykorzystywania gotówki w płatnościach detalicznych oraz zakresu jej stosowania w zależności od kwoty i miejsca dokonywania płatności, a także od cech socjodemograficznych respondentów. Mniej uwagi poświęcano w nich natomiast powodom wykorzystywania gotówki do regulowania zobowiązań, nie dokonywano też bezpośredniego porównania jej cech z cechami innych instrumentów płatniczych. Przedmiotem badań nie była także dotąd skłonność Polaków do zmiany dotychczasowych zwyczajów płatniczych.

Łukę tę wypełniają badania przeprowadzone przez zespół badawczy pod kierunkiem Janiny Harasim w Katedrze Bankowości i Rynków Finansowych Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Zostały one zrealizowane przez Centrum Badań i Ekspertyz UE w Katowicach w I kwartale 2013 r. i objęły grupę 300 respondentów z woj. śląskiego wyłonioną metodą doboru celowego. Badania przeprowadzono techniką wywiadu bezpośredniego przy użyciu kwestionariusza zawierającego 23 pytania, w tym 10 pytań otwartych oraz 13 pytań zamkniętych. Przedmiotem badań były zasadniczo innowacyjne instrumenty płatnicze, jednak w trakcie badań dokonano m.in. porównania gotówki oraz tradycyjnych i innowacyjnych instrumentów płatniczych pod względem kosztów, bezpieczeństwa, szybkości oraz wygody (łatwości użycia). Ocena była dokonywana przy użyciu 5-stopniowej skali Likerta. Ponadto zbadano skłonność do rezygnacji z płacenia gotówką na rzecz alternatywnych wobec niej, innowacyjnych instrumentów płatniczych.

Badania potwierdziły, że sferami najbardziej intensywnego wykorzystania gotówki są rozliczenia z innymi osobami fizycznymi oraz zapłata za towary i usługi w punktach handlowo-usługowych, natomiast najrzadziej płaci się nią w przypadku transakcji internetowych oraz opłacania rachunków (rys. 4).

Rys. 4. Udział gotówki oraz płatności bezgotówkowych w różnych typach transakcji

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie jak w poprzednich badaniach respondenci najczęściej deklarowali używanie gotówki w transakcjach niskokwotowych. Miejscami, gdzie najczęściej płacono gotówką, były sklepy spożywcze, inne (małe) sklepy, restauracje / bary oraz transport publiczny, natomiast najrzadziej używano jej, płacąc za zakupy dokonane w Internecie oraz na stacjach benzynowych.

W trakcie badań dokonano także porównania gotówki z tradycyjnymi oraz innowacyjnymi instrumentami płatniczymi⁶ pod względem cech, które należą do podstawowych kryteriów wyboru instrumentu płatniczego przez konsumenta [Humphrey, Kim i Vale 2002, De Grauwe, Rinaldi i Van Cayseele 2006, Boer, Hensen, Screpnic 2010, Harasim 2013], tj. kosztu, ryzyka (bezpieczeństwa) i wygody użycia (prostoty i szybkości). Należy zauważyć, że alternatywę w stosunku do gotówki stanowią przede wszystkim innowacyjne instrumenty płatnicze, w tym zwłaszcza płatności zbliżeniowe i mobilne. Wyniki badań zostały zawarte w tabeli 1.

⁶ Do grupy tradycyjnych bezgotówkowych instrumentów płatniczych zaliczono: polecenie przelewu, polecenie zapłaty i kartę płatniczą, natomiast do innowacyjnych instrumentów płatniczych: e-przelew, kartę płatniczą z funkcją zbliżeniową, płatność zbliżeniową telefonem komórkowym, płatność mobilną oraz płatność *on-line*.

Tabela 1. Ocena instrumentów płatniczych pod względem kosztów, bezpieczeństwa i wygody użycia (%)

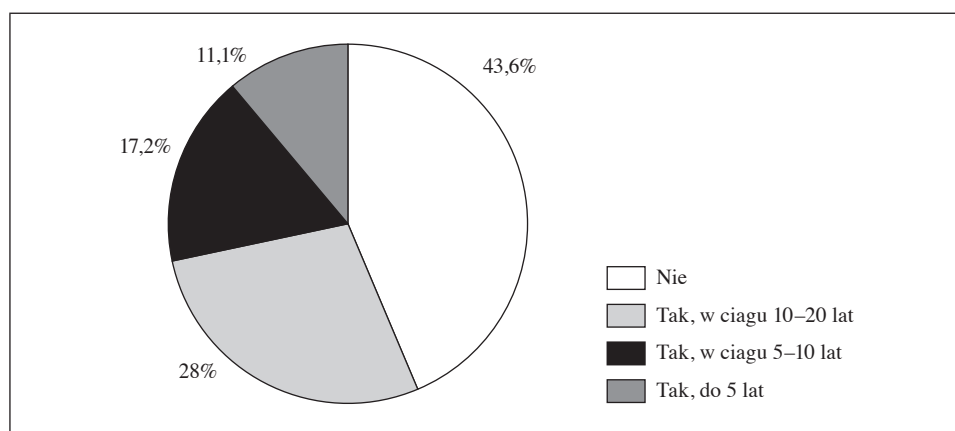
Cechy podlegające ocenie	Gotówka	Tradycyjne instrumenty bezgotówkowe	Innowacyjne instrumenty bezgotówkowe
Koszt			
Bardzo wysoki	0	0	0
Wysoki	2	7	12
Ani wysoki, ani niski	13	18	24
Niski	36	46	35
Bardzo niski	49	29	29
Bezpieczeństwo			
Bardzo niebezpieczne	3	1	1
Niebezpieczne	12	4	12
Ani takie, ani takie	26	22	27
Bezpieczne	38	51	38
Bardzo bezpieczne	21	22	22
Prostota			
Bardzo skomplikowane	1	1	0
Skomplikowane	2	7	3
Ani takie, ani takie	6	8	13
Proste	35	51	44
Bardzo proste	56	33	40
Szybkość			
Bardzo wolne	0	0	0
Wolne	7	9	1
Ani takie, ani takie	21	20	1
Szybkie	36	43	43
Bardzo szybkie	36	28	55

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badań prowadzą do wniosku, że gotówka jest uważana przez konsumentów za najtańszy i najprostszy w użyciu instrument płatniczy. Jeżeli chodzi o bezpieczeństwo, ustępuje ona wprawdzie tradycyjnym bezgotówkowym formom zapłaty, jednak jej ocena pod tym względem jest bardzo zbliżona do oceny innowacyjnych instrumentów płatniczych, stanowiących wobec niej realną alternatywę. Te ostatnie zostały z kolei ocenione najwyższej pod względem szybkości realizacji

płatności, co nie wydaje się jednak wystarczającą przesłanką do zmiany dotychczasowych zwyczajów płatniczych.

Większość respondentów uznała, że innowacyjne instrumenty płatnicze stanowią konkurencję dla gotówki, i to nie tylko w transakcjach niskokwotowych (30,1%), ale we wszystkich rodzajach płatności (49,1%), jednak 28% objętych badaniem było przeciwnego zdania i zadeklarowało dalsze używanie gotówki. Wysoka ocena konkurencyjności innowacyjnych instrumentów płatniczych nie oznacza jednak, że gotówka mogłaby zostać wyparta przez nie z obiegu, zwłaszcza w krótkim okresie. Ponad 40% respondentów uważa, że zastąpienie gotówki przez innowacyjne formy płatności jest niemożliwe, pozostali natomiast dopuszczają taką możliwość, ale połowa z nich twierdzi, że potrzeba na to 10–20 lat (rys. 5).

Rys. 5. Odpowiedzi na pytanie o możliwość zastąpienia gotówki przez innowacyjne formy płatności

Źródło: opracowanie własne.

Na pytanie o gotowość zrezygnowania z płacenia gotówką 51% respondentów odpowiedziało, że nie widzi w ogóle takiej możliwości lub nie jest to możliwe w najbliższej przyszłości, 34% mogłoby to zrobić, ale pod pewnymi warunkami, a tylko 15% byłoby gotowych to zrobić natychmiast.

Zaprezentowane wyniki badań nie dają podstaw, by oczekiwać w najbliższej przyszłości istotnych zmian w zwyczajach płatniczych polskich konsumentów, a co za tym idzie – negatywnie rzutują na możliwości ograniczenia obrotu gotówkowego w Polsce. Preferencje gotówkowe Polaków są wyraźne i mają charakter nawykowy, co będzie utrudniać aktywne oddziaływanie na nich w celu zmiany zwyczajów płatniczych. Dotychczasowe wzorce płatności są wzmacniane przez wysoki poziom zadowolenia z gotówki, co w powiązaniu z postrzeganiem inno-

wacyjnych form płatności jako droższych i reprezentujących zbliżony poziom bezpieczeństwa nie pozwala oczekiwać, że mogą one, zwłaszcza w krótkim czasie, zastąpić gotówkę.

5. Podsumowanie

Polska jest krajem o wysokim udziale gotówki w podaży pieniądza oraz w dokonywanych płatnościach, w tym zwłaszcza w płatnościach detalicznych. Wprawdzie problem ten jest dostrzegany i podejmowane są przedsięwzięcia, których celem jest ograniczenie obiegu gotówki na rzecz obrotu bezgotówkowego [Strategia rozwoju... 2009, Program rozwoju... 2013], są one jednak nieliczne, a na dodatek część z nich nie doczekała się realizacji.

Czynnikami mającym istotny wpływ na możliwość ograniczenia obrotu gotówkowego są zwyczaje płatnicze konsumentów. Kraje, których mieszkańcy historycznie wykazywali wysoką skłonność do używania gotówki, takie jak Grecja, Włochy czy Hiszpania, są równocześnie krajami o wysokim udziale gotówki w podaży pieniądza. Znajomość zwyczajów płatniczych pozwala na bardziej skuteczne prowadzenie działań zmierzających do ich zmiany, w tym stosowanie właściwie dobranych bodźców oraz podejmowanie odpowiednich działań edukacyjnych. Jest to tym ważniejsze, że zwyczaje płatnicze zmieniają się wolno.

W Polsce badania dotyczące zwyczajów płatniczych oraz postaw Polaków wobec obrotu bezgotówkowego są prowadzone od niedawna. Mimo że ich przedmiotem jest przede wszystkim obrót bezgotówkowy, pozwoliły one na ustalenie skali wykorzystywania gotówki w płatnościach detalicznych oraz zakresu jej stosowania w zależności od kwoty i miejsca dokonywania płatności, a także od cech socjodemograficznych respondentów. Tego typu badania, choć cenne, nie dostarczają jednak na ogół wiedzy na temat możliwości oddziaływania na preferencje płatnicze konsumentów. Rzadko dokonuje się w nich bowiem porównania cech poszczególnych instrumentów płatniczych pod względem bezpieczeństwa, wygody (użyteczności) oraz kosztu, stanowiących najważniejsze kryteria wyboru instrumentu płatniczego przez konsumenta. Rzadko też przedmiotem badań jest skłonność Polaków do zmiany zwyczajów płatniczych, której poziom powinien decydować o sile i rodzaju bodźców używanych w celu zmiany nawyków płatniczych.

Badania przeprowadzone przez zespół pod kierownictwem autorki wpisują się w ten niedoceniany dotychczas nurt. Dokonane w ich ramach porównanie cech gotówki oraz tradycyjnych i innowacyjnych instrumentów płatniczych wykazało, że gotówka jest uważana za najtańszy i najprostszy w użyciu instrument płatniczy. Ocena jej bezpieczeństwa nie wypadła już tak dobrze – pod tym względem

lepsze okazały się tradycyjne formy płatności bezgotówkowych. Alternatywne w stosunku do gotówki innowacyjne instrumenty płatnicze charakteryzują się zbliżonym poziomem bezpieczeństwa, jednak uznano, że płatność przy ich użyciu trwa najkrócej. Nie oznacza to jednak, że będą one w stanie zastąpić gotówkę w płatnościach detalicznych. Zdaniem większości respondentów jest to niemożliwe, przynajmniej w ciągu najbliższych 10–20 lat. Skłonność Polaków do rezygnacji z płacenia gotówką na rzecz bezgotówkowych instrumentów płatniczych jest więc niska, nawet jeśli dostrzegają oni zalety alternatywnych form zapłaty.

Przeprowadzone badania są pionierskie w skali kraju, mają jednak pewne ograniczenia. Zostały przeprowadzone na terenie jednego regionu, a zatem ich wyników nie można odnosić bezpośrednio do innych regionów czy całego kraju. Z uwagi na istotne znaczenie badanej problematyki dla ograniczania obrotu gotówkowego badania tego typu powinny być kontynuowane, w szczególności wskazane byłoby przeprowadzenie podobnych badań na reprezentatywnej ogólnopolskiej grupie badawczej.

Literatura

- Boer R., Hensen C., Screpnik A. [2010], *Online Payments 2010: Increasingly a Global Game*, Innopay, Amsterdam.
- De Grauwe P., Rinaldi L., Van Cayselle P. [2006], *Issues of Efficiency in the Use of Cash and Cards*, University of Leuven, Leuven.
- Diagnoza stanu rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce* [2013], Narodowy Bank Polski, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa, grudzień.
- Górka J. [2009], *Konkurencyjność form pieniądza i instrumentów płatniczych*, CeDeWu, Warszawa.
- Harasim J. [2013], *Współczesny rynek płatności detalicznych – specyfika, regulacje, innowacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Humphrey D., Kim M., Vale B. [2001], *Realizing the Gains from Electronic Payments: Costs, Pricing and Payment Choice*, „Journal of Money, Credit and Banking”, vol. 33, nr 2/3.
- Keynes J.M. [2003], *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Koźliński T. [2013], *Zwyczajne płatnicze Polaków*, Narodowy Bank Polski, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa, maj.
- Maison D. [2010a], *Analiza barier dotyczących korzystania z obrotu bezgotówkowego oraz wskazanie działań ograniczających te bariery*, Raport przygotowany dla NBP, Warszawa, wrzesień.
- Maison D. [2010b], *Postawy Polaków wobec obrotu bezgotówkowego*, Raport przygotowany dla NBP, Warszawa, 15 marca.
- Maison D. [2012], *Badanie postaw Polaków powyżej 60. roku życia wobec obrotu bezgotówkowego*, Raport przygotowany dla NBP, Warszawa, kwiecień.

- Postawy Polaków wobec oszczędzania* [2013], Raport Fundacji Kronenberga przy Citi Handlowy, TNS Polska, październik.
- Program rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce na lata 2014–2020* [2013], Koalicja na rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności, Warszawa, grudzień.
- Schmiedel H., Kostova G., Ruttenberg W. [2012], *The Social and Private Costs of Retail Payment Instruments. A European Perspective*, European Central Bank Occasional Paper Series No. 137, October.
- Strategia rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce na lata 2009–2013 (projekt)* [2009], Narodowy Bank Polski, Związek Banków Polskich, Koalicja na rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności, Warszawa, luty.
- System finansowy w Polsce* [2006], red. B. Pietrzak, Z. Polański, B. Woźniak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- World Payments Report 2011* [2011], Capgemini, RBS, EFMA.
- World Payments Report 2013* [2013], Capgemini, RBS.
- World Payments Report 2014* [2014], Capgemini, RBS.

Consumer Payment Habits and the Opportunity to Decrease the Cash in Circulation in Poland

Decreasing the cash in circulation is an important goal of macroeconomic policy. Cash in circulation generates huge costs and supports the development of the shadow economy. A main area in which cash is used is payments made by customers. The aim of the article is to grade customer payment habits (including their attitudes towards cash) and to check their willingness to move to cashless payments. The survey confirmed the strong attachment to cash and proved that it is thought to be the cheapest and most convenient payment instrument. Customers were much more critical in assessing the safety and speed of cash payments. Despite noting the advantages of alternative payment instruments, including innovative ones, consumers' willingness to shift their payment habits from cash to alternative cashless instruments was low.

Keywords: cash in circulation, payment habits, payment instruments, retail payments.